

Juryrapport scriptiewedstrijd VVNK 2017

Het aantal scripties dat de jury voor de VVNK-scriptieprijs van 2018 te beoordelen kreeg was ditmaal verheugend groot. Dat kwam deels door de instelling van de nieuwe Bachelorscriptieprijs voor deze ronde; dit als gevolg van vragen die het VVNK-bestuur daarover had ontvangen. Voor de Masterscriptieprijs zijn vijf inzendingen binnengekomen, voor de Bachelorprijs vier. Omdat dit een taakverzwaring betekende voor de jury, is besloten om deze gedeeltelijk te splitsen: Jan Jaap Heij (oud-conservator Drents Museum Assen) en ondergetekende (voormalig docent aan de Radboud Universiteit Nijmegen), met Thea de Hilster (VVNK-bestuurslid) als secretaris, vormde de kernjury; zij lazen alle scripties. Voor de Masterprijs werd de jury versterkt met Marjan Groot (universitair hoofddocent Designgeschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam), en voor de Bachelorprijs met een nieuw lid: Agnes Groot (voormalig docent Kunstgeschiedenis aan de Vrije Universiteit).

De jury vond het bemoedigend dat de scripties afkomstig waren van verschillende universiteiten: de meeste (vier) kwamen van de Universiteit van Amsterdam, maar er waren ook inzendingen van de Vrije Universiteit, de universiteiten van Leiden, Utrecht en Nijmegen en de Open Universiteit. De onderwerpen en de gekozen invalshoeken liepen zeer uiteen. Dit maakte onderlinge vergelijking en beoordeling soms lastig, maar aan de andere kant vonden wij het een verheugend teken dat kunst en cultuur uit het tijdvak rond 1900 zo'n vruchtbaar veld van onderzoek blijkt te zijn. Diverse scripties sloten aan bij de actualiteit op cultureel gebied, zoals de tentoonstelling in het Haags Gemeentemuseum *Rumoer in de stad* over de Amsterdamse Impressionisten, de Alma Tadema-tentoonstelling in Leeuwarden, het 100-jarig jubileumjaar van De Stijl, en niet te vergeten het VVNK-symposium van het afgelopen jaar, *Sporen van Nieuwe Kunst in verre streken* – twee van de ingezonden scripties hadden een aan Indonesië gerelateerd thema.

Het was een plezier om zoveel goede scripties te lezen en de jury heeft uitgebreid gediscussieerd over de goede en minder goede aspecten ervan. Helaas kan nu eenmaal niet iedereen een prijs krijgen. Eén puntje van kritiek heeft de jury wel: het Nederlands van sommige scriptieschrijvers, zelfs van een van prijswinnaars, was niet altijd vlekkeloos.

Bachelorscripties

📄 **Jan de Bruijn**, *Een onderzoek naar de positie en werking van glas-in-lood uit het atelier van Willem Bogtman binnen de Amsterdamse School*. De scriptie is geschreven aan de Universiteit Leiden, en begeleid door dr. Marjan Groot (toen nog werkzaam aan de Leidse Universiteit) en drs. Ingeborg de Roode, conservator Design aan het Stedelijk Museum Amsterdam.

De naam van Willem Bogtman komt men vaak tegen als uitvoerder van glas-in-lood ontwerpen van kunstenaars uit het Interbellum, maar over hemzelf is nog weinig geschreven. De scriptie geeft, op basis van archiefonderzoek, inzicht in de gang van zaken in zijn werkplaats, de relatie met architecten en opdrachtgevers, en de receptie van zijn werk.

- 🔗 **Eva de Bruijne**, *De interpretatie van museumwoningen in het licht van materiële cultuur. Een vergelijking tussen Huis Sonneveld en Museum Willet-Holthuysen*. De scriptie is afkomstig van de Vrije Universiteit, met als begeleider dr. Marjan Groot en als tweede lezer Ilja Meijer, promovendus aan de VU.

Aan de hand van (vooral Angelsaksische) museologische en antropologische literatuur worden de begrippen 'museumwoning' en 'materiële cultuur' doorgelicht. Woonhuismusea of museumwoningen (een term die overigens blijkt te staan voor diverse soorten presentaties van complete ensembles van architectuur en interieur) worden bij uitstek gezien als media om het dagelijks leven van vroegere perioden te doen ervaren. Er wordt gekeken in hoeverre Museum Willet in Amsterdam en Huis Sonneveld in Rotterdam aan de in de literatuur gevonden criteria voor woonhuismusea voldoen; bij beide analyses blijken de criteria niet te voldoen. Historicus en curator Linda Young pleitte in 2007 voor een verbreding van de definitie: 'it is a dwelling, museumized and presented as a dwelling'. Op basis van Young's overkoepelende definitie is een inventarisatie van (174) museumwoningen in Nederland als bijlage toegevoegd.

- 🔗 **Jocelyn Kotvis**, *Eduard Cuypers als 'propagandist van koloniale schoonheid'. Een studie naar de beeldvorming vanuit de positie van de artistiek-ondernemende redacteur van "Het Ned. Indische Huis Oud & Nieuw" (1913-1915)*. De scriptie is afkomstig van de Universiteit Utrecht; begeleider was prof. dr. Dirk van de Vijver en tweede lezer prof. dr. Koen Ottenheim.

Eduard Cuypers, neef van de beroemde architect Pierre Cuypers, was werkzaam als architect en ontwerper van interieurs en interieurdecoraties. Zijn bureau wordt gezien als een van de broedplaatsen van de Amsterdamse School. Vanaf 1909 had hij ook een bureau in Nederlands-Indië, en dit leidde tot interesse in de Indische bouw- en sierkunst. In het kader van het beleid van de Nederlandse overheid om de ontwikkeling van de Indische bevolking te bevorderen, ging Cuypers zich inzetten voor ontwikkeling van de autochtone kunstnijverheid, ook om deze te propageren als exportproduct of als inspiratiebron voor westerse bouw- en sierkunst. Het tijdschrift *Het Ned. Indische Huis Oud en Nieuw* was een van zijn propagandakanalen. De zes edities, verschenen van 1913 tot 1915, worden in deze scriptie nauwkeurig ontleed.

- 🔗 **Julia Krikke**, *Met de tijd mee. Het mediëvalisme van de generatie van Negentig in internationaal historisch perspectief*, een scriptie van de Universiteit van Amsterdam, begeleid door dr. Tessel Bauduin met als tweede lezer dr. Rachel Esner.

Deze scriptie onderzoekt waar de belangstelling voor de Middeleeuwen en middeleeuwse kunst bij Nederlandse kunstenaars omstreeks 1900 vandaan kwam. Het ideaal van de generatie van Negentig: een samenleving waarin men onderling verbonden was door bezielde religiositeit en/of socialistisch solidariteitsgevoel, werd vertaald in het concept 'Gemeenschapskunst'. Drie belangrijke vertegenwoordigers daarvan, Antoon Derkinderen, Jan Toorop en Richard Roland Holst worden er uit gelicht, en vooral de twee 'Bossche wanden' – de wandbeschilderingen in het stadhuis van 's-Hertogenbosch uit 1891 en '96 – worden geanalyseerd als voorbeelden van mediëvalisme. Tenslotte worden internationale wortels van dit mediëvalisme, de Romantiek, de kunst van Nazareners en Prerafaëlieten en de opvattingen van John Ruskin en William Morris, behandeld.

Van deze vier scripties verdiende naar het oordeel van de jury *Een onderzoek naar de positie en werking van glas-in-lood uit het atelier van Willem Bogtman binnen de Amsterdamse School* van **Jan de Bruijn** de **eerste prijs**. En dit vooral door zijn nauwkeurig archiefonderzoek, dat veel resultaat en nieuwe inzichten heeft opgeleverd. Het onderzoek is gedaan in het kader van de tentoonstelling 'Wonen in de Amsterdamse School' in het Stedelijk Museum in 2016. Speciaal voor deze tentoonstelling kwam het archief van de firma Bogtman, dat anders moeilijk te raadplegen is, tijdelijk beschikbaar en de auteur heeft daar zijn voordeel mee gedaan. Hij heeft de bestaande literatuur over de Amsterdamse School getoetst aan archiefgegevens, en daarbij konden diverse ingeslopen opvattingen rechtgezet worden. Zo is gebleken dat juist in de meest typerende Amsterdamse Schoolgebouwen relatief weinig glas-in-lood is verwerkt, en dan ook nog eens niet altijd met de voor deze richting kenmerkende vormen en kleuren. Dat gebeurde juist wel in reeds bestaande woningen, als deze verbouwd werden. Ook heeft de werkplaats van Bogtman, die tot de jaren 1950 bestond, veel producten geleverd die niet het Amsterdamse School-idiom vertonen. Zelfs de vele bontgekleurde lampen die men spontaan associeert met Bogtman, blijken maar voor een klein gedeelte uit diens atelier afkomstig te zijn.

Naast zijn uit archiefonderzoek voortkomende hoofdstukken heeft de schrijver ook een hoofdstuk gebaseerd op een theoretisch model, waarmee hij het maatschappelijk functioneren van Bogtmans Amsterdamse School glas-in-lood analyseert. Het gaat terug op Alfred Gell, *Art and Agency. An anthropological theory* uit 1998. Gell werkt met de begrippen 'Agency' (personen die met bewuste intenties een artistiek proces op gang brengen; het kan de kan de kunstenaar zijn maar ook de opdrachtgever die zich van hem bedient) en 'Captivation' (de daardoor uitgelokte receptie, ontzag of fascinatie van de beschouwer van het werk). Dit model wordt toegepast op bovenlichten in de villa's van Bogtmans vermogende opdrachtgevers. De jury vond dit getheoretiseer rond bovenlichten wat teveel van het goede, maar de schrijver plaatst er aan het slot van zijn analyse zelf ook vraagtekens bij, vanwege het ontbreken van materiaal over de receptie.

De **tweede prijs** gaat naar *Eduard Cuypers als 'propagandist van koloniale schoonheid'. Een studie naar de beeldvorming vanuit de positie van de artistiek-ondernemende redacteur van "Het Ned. Indische Huis Oud & Nieuw" (1913-1915)* van **Jocelyn Kotvis**. Zij ging uit van de vraag welke – propagandistisch bedoelde – beeldvorming over Indische kunstnijverheid onder Eduard Cuypers' redacteurschap tot stand kwam in de in totaal zes uitgaven van het tijdschrift. *Het Ned. Indische Huis Oud & Nieuw* was een halfjaarlijkse uitgave van ongeveer 80 pagina's per deel, en het heeft drie jaar bestaan. Daartoe analyseerde zij het tijdschrift volgens een methode die zij zelf 'close reading' noemt, en die zij consequent volgehouden heeft. In het tijdschrift werden de eigen projecten van Eduard Cuypers besproken, afgewisseld met gedegen stukken over Indische bouw- en sierkunst door experts. Cuypers' artistieke idealen gingen zo hand in hand met zijn commerciële belangen. Hij richtte onder andere ateliers op waar Westerse voorwerpen met Indische motieven gedecoreerd werden. Interessant is de bevinding dat Indische kunstdisciplines volgens Westerse maatstaven ingedeeld werden, en ook, dat Westerse terminologie werd toegepast om Indische stijlkenmerken aan te duiden. Daarnaast zijn de opmerkingen geïnventariseerd die te maken hebben met de herkomst, de morele beoordeling en de waardering van Indische stijlkenmerken, zoals uitspraken over de 'natuurstaat' van de autochtone bevolking, hun religie en tradities, hun ambachtelijke vaardigheden en het decoratieve karakter en de 'verkoopbaarheid' van de producten. Een lijst van auteurs, de aard van hun expertise en de wetenschappelijke bronnen waarop zij zich hebben gebaseerd is toegevoegd. Ook de opmaak van het blad is niet vergeten, tot en met de initialen en de Oosters aandoende

vignetten. Al met al heeft deze analysemethode het mechanisme achter *Het Ned. Indische Huis* overtuigend blootgelegd.

Masterscripties

- 🔗 **Roby Boes**, *Rietveld als 'Lebensgestalter'. Vier woningen en een interieur voor de Werkbundsiedlung in Wenen, 1929-1932*. De scriptie is geschreven aan de Universiteit van Amsterdam onder begeleiding van dr. Petra Brouwer, met als tweede lezer dr. Rachel Esner.

Het onderwerp is een door Rietveld ontworpen blokje woningen in een modelwijk in Wenen, als onderdeel van een internationale architectuurtentoonstelling. De plattegronden en het interieur worden gerelateerd aan de opvattingen van Rietveld over nieuwe, moderne manieren van wonen en leven. Er wordt een verband gelegd met de huidige 'tiny house'-trend.

- 🔗 **Tessel Dekker**, *'Oranjegeraas uit koperen lichtramen'. De verbeelding van stadslicht door de schilders van Tachtig als de expressie van moderniteit, 1887-1900*. Ook deze scriptie komt van de Universiteit van Amsterdam, en werd begeleid door dr. Rachel Esner; tweede lezer was hier dr. Miriam van Rijsingen.

De schilders van Tachtig – ofwel de Amsterdamse Impressionisten – hadden een voorkeur voor de thematiek van het moderne, bruisende stadsleven met z'n uitgaansgelegenheden, winkels en druk verkeer. Heel modern was het ook om deze zaken 's avonds, beschenen door kunstlicht, weer te geven. De scriptie beschrijft de opmars van kunstverlichting in de negentiende eeuw en welke impact dit had op het leven in de stad, de nieuwe ervaring van de stedelijke ruimte door de stadsbewoners en de manier waarop deze ervaring door schilders in avondgezichten werd vastgelegd.

- 🔗 **Marieke van Eekeren**, *De Moderne Kunstkring: een vereniging tot vernieuwing in de kunst. Een reconstructie van de tentoonstellingen in 1911, 1912 en 1913*. Nogmaals een scriptie van de Universiteit van Amsterdam, begeleid door dr. Gregor Langfeld, met als tweede lezer dr. Anja Novak.

Zoals de ondertitel al aangeeft, heeft de schrijfster drie destijds spraakmakende tentoonstellingen geanalyseerd en zoveel mogelijk gereconstrueerd, dat wil zeggen de werken die er hingen opgespoord. Op deze exposities van de Moderne Kunstkring waren zowel eigentijdse Nederlandse schilders als vernieuwende buitenlanders te zien, en deze tentoonstellingen hebben een belangrijke rol gespeeld in de introductie van moderne kunst in Nederland. De scriptie onderzoekt welke invloeden een rol hebben gespeeld op de samenstelling van deze tentoonstellingen. Hoewel ze in de literatuur vooral bekend staan als introductiekanaal van het kubisme in Nederland, blijkt uit de reconstructie dat het late Franse symbolisme een belangrijker rol heeft gespeeld. Bijzondere aandacht wordt besteed aan de rol en de opvattingen van Conrad Kickert, oprichter van de Kunstkring.

- 🔗 **Charlotte Franzen**, *A dangerous rival. Parallellen tussen de 'muzikale' schilderijen van Lawrence Alma Tadema en de Victoriaanse muziekcultuur*. De scriptie werd geschreven aan de Radboud Universiteit Nijmegen; begeleider was dr. Jan Dirk Baetens en tweede lezer dr. Mette Gieskes.

Voornamelijk aan de hand van vier schilderijen van Alma Tadema waarop gemusiceerd wordt, wordt ingegaan op de rol die de muziek heeft gespeeld in het leven van Alma Tadema, en binnen de Aesthetic Movement en de cultuur van Victoriaans Engeland in het algemeen. Aan muziek en musiceren werden zowel positieve als negatieve connotaties gehecht, en de schrijfster heeft de schilderijen minutieus ontleed teneinde deze boven water te krijgen.

🔗 **Marijke Roukens**, *'Europeanen' en 'Inlanders' in de eerste spotprenten in een Nederlands-Indische krant. Tekeningen van Menno van Meeteren Brouwer in Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, 1911-1923*. Deze scriptie is afkomstig van de Open Universiteit; begeleiders waren dr. Caroline Drieënhuizen en dr. Sarah de Mul.

Menno van Meeteren Brouwer (1882-1974) is hier weinig bekend, maar hij was succesvol als de eerste kunstenaar die Nederlands-Indische kranten heeft voorzien van cartoons en politieke tekeningen over actuele, alledaagse onderwerpen. Tegen de achtergrond van het Westerse discours over 'Europeanen' en 'Inlanders' analyseert de schrijfster, in hoeverre de tekeningen van Van Meeteren de heersende opvattingen over de superioriteit van Europeanen bevestigden of tegenspraken. De uitkomst bleek niet eenduidig te zijn; in elk geval bekeek hij de dominantie van mannelijke Europese kolonialele zeer kritisch.

Ondanks het uiteenlopende karakter van de scripties is de jury vrij snel tot een gezamenlijk oordeel gekomen. De wens om recht te doen aan een veelheid van mogelijke benaderingswijzen of methoden heeft een rol gespeeld bij de beslissing. Al deze vijf Masterscripties gaan uit van een duidelijke vraagstelling die wetenschappelijk adequaat wordt uitgewerkt; er wordt verantwoording afgelegd van theoretische uitgangspunten en gevolgd methodiek, er worden expliciet conclusies geformuleerd en soms bijlagen toegevoegd met zogeheten 'ruwe' onderzoeksdata.

Voor de jury sprong de scriptie *A dangerous rival. Parallellen tussen de 'muzikale' schilderijen van Lawrence Alma Tadema en de Victoriaanse muziekcultuur van Charlotte Franzen* er uit wat betreft originaliteit van aanpak, multidisciplinariteit, theoretische diepgang en overtuigende inbedding van de besproken kunstwerken in hun, in dit geval Victoriaanse, context. De scriptie beweegt zich op het snijpunt van kunstgeschiedenis, musicologie en genderstudies en gebruikt zowel semiotische analyses als contemporaine bronnen om de schilderijen te duiden. Uit de verbinding van musicologie en genderstudies komt naar voren dat er in de Victoriaanse maatschappij zowel positieve opvattingen (schoonheid en verheffing) als negatieve (opwinding, losbandigheid) leefden over het maken van muziek. Die opvattingen hadden te maken met de plaats waar muziek gemaakt werd (openbaar of privé), voor of door welke klasse van de bevolking (al dan niet beschaafd), met geslacht (gevaaren voor de musicerende vrouw, de erotische kant van muziek), en welk instrument er werd bespeeld (bij het laatste speelden allerlei seksuele associaties een rol). Aangezien de Aesthetic Movement, waar Alma Tadema toe gerekend kan worden, een zeer decadente stroming was, spelen homoseksualiteit en androgynie hier in verholde gedaante een rol. In de vier schilderijen die de schrijfster geselecteerd heeft, benoemt zij deze verschillende elementen en hun onderlinge samenspel.

Deze scriptie verdient volgens de jury de **eerste prijs**.

De **tweede prijs** gaat naar de scriptie *Rietveld als 'Lebensgestalter'*. Vier woningen en een interieur voor de *Werkbundsiedlung in Wenen, 1929-1932* van **Roby Boes**. Deze scriptie munt uit door heel andere kwaliteiten: een zeer goede en kritische analyse

van de bestaande literatuur over Rietvelds opvattingen, het Nieuwe Bouwen en de Werkbundsiedlung, aangevuld met nieuw materiaal, vooral archiefmateriaal, over een tot nu toe weinig onderzocht project van Rietveld.

De Werkbundsiedlung was aangelegd als modelwijk om een nieuwe manier van leven en wonen te propageren, met een zo efficiënt mogelijk gebruik van de ruimte zowel wat betreft de architectuur als de meubilering. Er waren in totaal 70 woningen, waarvan vier naar ontwerp van Rietveld. Aan de hand van de bouwtekeningen van drie opeenvolgende stadia in het ontwerp, laat de schrijfster zien hoe Rietveld zijn ontwerpen aanpaste aan veranderende eisen van de opdrachtgever, met behoud van zijn eigen principes. En die waren: ten eerste een open en flexibele leefruimte, te realiseren door schuifwanden, rolschermen, of doorzichtige glazen kasten als afscheidingen. Verder: het stimuleren van een actieve woonstijl, waarvoor hij de huizen een splitlevelindeling gaf met een wenteltrap. Zo waren bewoners gedwongen om telkens trappen te lopen. Bovendien spaarde hij zo de ruimte van een gang uit, waardoor het grondoppervlak efficiënt werd benut. Volgens Rietveld woonde de moderne mens idealiter in een kleine woning. Een ander principe van Rietveld was de directe toegang tot licht, zon en lucht, dus grote brede ramen en balkons. En tenslotte moest de meubilering functioneel, eenvoudig, licht van gewicht en dus eenvoudig te verplaatsen zijn, en machinaal vervaardigd. Voor de modelwoning in zijn blok liet Rietveld speciale metalen beugelstoelen vervaardigen. Door een dergelijke woonstijl dacht hij de bewoner te kunnen brengen tot een bewuster ervaring van de woonomgeving en daarmee ook tot geestelijke ontwikkeling; vandaar de term 'Lebensgestalter' in de titel.

Rietvelds opvattingen worden op zichzelf niet ter discussie gesteld. Wel worden ze vergeleken – een vergelijking waar de jury overigens vraagtekens bij zet – met de huidige 'tiny house'-beweging, die zich door beperking tot de hoogstnoodzakelijke woonelementen op een klein oppervlak afzet tegen consumentisme en materialisme.

De jury

- 👤 Drs. Agnes Groot
- 👤 Dr. Marjan Groot
- 👤 Drs. Jan Jaap Heij
- 👤 Thea de Hilster, secretaris
- 👤 Dr. Lieske Tibbe, voorzitter